

Danguolė Valančė

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas

Nekaitomas žodis *būtent* XVI–XVII amžiaus lietuviškuose raštuose

Kad *būtent* buvo vartojamas jau XVI amžiaus raštuose, pirmųjų žinių pateikė ir šaltinį nurodė lietuvių kalbos istorijos tyrėjas Vilius Gaigalaitis disertacijoje *Die Wolfenbütteler litauische Postillenhandschrift aus dem Jahre 1573*¹. Jis nagrinėjo rankraštinės *Wolfenbüttelio postilės* fonetiką, morfologiją, sintaksę ir trečioje disertacijos dalyje, skirtoje sintaksei, paminėjo *būtent* kaip vieną iš dalelytės *-te* vartosenos pavyzdžių, t. y. *butinte* WP 169. Šalia *butinte* Gaigalaitis pateikė dar du pavyzdžius su dalelyte *-te*: *Sunufte* WP 133a ir *Taite* WP 228a. Iš to galima spręsti, kad ši dalelytė galėjo būti pridedama ir prie vardažodžių, vadinasi, kaitomų žodžių, kai norėta pabrėžti jų reikšmę ir tikrumą, arba evidencialumą. Atskirai žodžio *būtent* Gaigalaitis nenurodė nei tarp jungtukų ar dalelyčių, nei tarprieveiksmių.

Iš WP užfiksuotos nesutrumpėjusios tiriamojo žodžio formos galima numanyti, kad Mažojoje Lietuvoje jau XVI amžiaus viduryje jis buvo vartojamas su enklitine dalelyte *-te*, kuri veikiausiai padėjo išlaikyti kur kas senesnę veiksmožodinio daiktavardžio formą **butin* (LKG II 421).

Dar vėliau tą pačią žodžio formą iš WP minėjo Eduardas Hermannas studijoje apie silpnai kirčiuojamus žodžius (vok. *schwachbetonte Wörter*) senuosiuose lietuviškuose raštuose *Litauische Studien. Eine historische Untersuchung schwachbetonter Wörter im Litauischen* (1926): *butinte* jis nurodė iliustruodamas dalelytę *te*², o aprašydamas enklitiką *-t* žodį *būtent* pateikė su pavyzdžiu iš Jono Bretkūno Naujojo Testamento vertimo³.

Kur kas vėliau Enstas Fraenkelis lietuvių kalbos etimologijos žodyne *Litauisches etymologisches Wörterbuch* (1962), remdamasis tais pačiais faktais, aprašė *būtent* ir pateikė galimą jo kilmę⁴. Šie trys autoriai tiriamąjį žodį nurodė kaip lietuvių rašomojoje kalboje vartojamą nuo XVI amžiaus. Panašiai *būtent* atspindimas LKŽ (I, 1968), kur pridėtos trijų knygų santrumpos: *K*, *BPII290*, *R*⁵ – visi trys šaltiniai iš Mažosios Lietuvos, laiko atžvilgiu apima laikotarpį nuo XVI iki XIX amžiaus.

1 Gaigalaitis 1900, 245.

2 Hermann 1926, 387.

3 Hermann 1926, 393.

4 Fraenkel 1962, 68.

5 Žr. LKŽe sutrumpinimus.

Šio straipsnio tikslas – parodyti *būtent* paplitimą senuosiuose raštuose, nustatyti dažniausiai jį vartojusius autorius, atitikmenis vertimo originaluose, įvertinti, kokias funkcijas anuomet šis nekaitomas žodis atliko – jungiamąją, pabrėžiamąją ar aplinkybinę. Senuosiuose raštuose rastų pavyzdžių vartosenos analizė grindžiama *būtent* gramatinių funkcijų aprašymais pirmosiose lietuvių kalbos gramatikose ir lyginama su dabartiniais⁶.

1. PĪRMOSIOS LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKOS APIE NEKAITOMASIAS KALBOS DALIS. Danieliaus Kleino *Grammatica Litvanica* lotynų kalba (1653; toliau – *KIG*), sutrumpintame jos vokiškame variante *Compendium Litvanico-Germanicum* (1654; toliau – *KIC*) bei lotyniškoje Kristupo Sapūno ir Teofilio Šulco *Compendium Grammaticae Lithvanicae* (1673; toliau – *SŠG*) kaitomosios kalbos dalys aprašytos gana išsamiai, pateikta kaitybos ir vartosenos pavyzdžių, o štai nekaitomosios – tik apžvelgtos. Tačiau ir tai svarbu, nes šitos gramatikos ne vieną amžių buvo lietuviškų gramatikų pavyzdžiai, kuriais sekė lietuvių kalbos sandarą vėliau tyrę autoriai. Vienas jų – Pilypas Ruigys, veikale *Betrachtung der litauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (1745) trumpai apibūdinęs nekaitomąsias kalbos dalis. Keletriais metais anksčiau nei Ruigio knyga Vilniuje buvo išleista pirma Didžiosios Lietuvos lietuvių kalbos gramatika *Universitas Lingvarum Litoaniae* (1737), bet apie nekaitomus žodžius čia nėra rašoma. Todėl šiam tyrimui svarbios dvi gramatikos – *KIG* ir *SŠG*, kuriose XVII amžiuje aprašytos nekaitomosios lietuvių kalbos dalys:rieveiksmis, prielinksnis, jungtukas ir jaustukas. Beje, šiose lietuvių kalbos gramatikose vartojamas žodis *particule*, tačiau anuomet taip buvo įvardijami tiek nekaitomi žodžiai, tiek darybos elementai (pavyzdžiui, priešdėliai, priesagos ar sangražos dalelytė), bet jokiū būdu ne atskira nekaitomų žodžių klasė.

Pirmieji lietuvių kalbos gramatikų autoriai rėmėsi klasikinėmis lotynų kalbos gramatikomis, kuriose žodžiai buvo skirstomi į kaitomąsias ir nekaitomąsias kalbos dalis. Tad jų parengtose gramatikose nekaitomieji žodžiai aprašyti kaip kalbos sistemos dalis, tik ne tokia svarbi. Kleinas *KIG* jiems skyrė beveik 10 puslapių – gausi ir įvairirieveiksmių klasė⁷ aptarta plačiau nei prielinksnis, jungtukas ar jaustukas (*KIG* 133–139). Dešimtajame *KIC* skyriuje (kiek ilgesnis nei puslapio) tepaminimos tos pačios nekaitomųjų žodžių rūšys: „fondern bleiben wie fie find / unverwandelt / als: *Adverbium, Præpositio, Conjunctio* und *Interjectio*“ (*KIC* 101_{26–27}).

Lietuvių kalbos gramatikų istorijai skirtame darbe Aldona Paulauskienė rašo, kad ir viduramžių gramatikų autoriams lengviau sekėsi aprašyti kaitomąsias kalbos dalis negu nekaitomąsias⁸. Vis dėlto XVII amžiaus Mažosios Lietuvos gramatikų autoriai nekaitomus žodžius laikė tokia pat kalbos sistemos dalimi, atliekančia savo vai-

6 Už pagalbą rengiant straipsnį dėkoju prof. habil. dr. Giedriui Subačiui ir habil. dr. Onai Aleknavičienei.

7 Plg. *DLKG* ²1996, 410, kur nuorieveiksmio, kaip ir pirmosiose gramatikose, pradeda-

mas nekaitomųjų kalbos dalių aprašymas: „rieveiksmis yra nelinksniuojama ir neasmenuojama savarankiška kalbos dalis, bet nekaitoma“.

8 Paulauskienė 2006, 93.

dmenį. Štai Kleinas *KIC* juos įvardijo kaip žodžius, kurie „padeda sudaryti kalbą“ („Von den übrigen Wörtern / die eine Rede helfen machen“ *KIC* 101₂₁₋₂₂⁹).

Šio tyrimo atspirtimi laikytina *KIG*, nes čia tarp nekaitomųjų kalbos dalių paminimas ir *bütent*. Po keturių kaitomųjų žodžių „rūšių“ – vardo, įvardžio, veiksmažodžio, dalyvio – Kleinas trumpai aprašo aukščiau paminėtas keturias nekaitomasias. Priešpaskutiniame pirmosios *KIG* dalies, skirtos etimologijai, skyriuje „De Conjunctione“ („Apie jungtuką“) jis išvardija devynias jungtukų rūšis: jungiamieji, sąlygos, skiriamieji, priešpriešiniai, nuolaidos, priežasties, išvados, sąryšio ir papildomieji. Prie skiriamųjų jungtukų – *ar, argi, alba / arba, ben, buk / buk* – jis atkreipia dėmesį, kad jie taip pat vartojami ir kaip aiškinamieji – tarp šių ir *butent* (lot. *nempe, nimirum refertur*), ir kaip abejojamieji:

KIG 142₁₁₋₁₂ *Inferuiunt, Explanativis qvov[ue] (qvo etiam butent¹⁰ || nempe, nimirum refertur) & Dubitativis.*

Taigi Kleinas, nors ir bendrais bruožais skirstydamas jungtukus, vis dėlto nepraleidžia *bütent* ir nurodo jį kaip aiškinamąjį. Baigdamas skyrių apie jungtukus, jis rašo apie mobilų nekaitomųjų kalbos dalių santykį:

KIG 142₃₀–143₁₃ *Qvod Latini de his particulis, aut vocibus in- || declinabilibus annotare folent; qvasdam videlicet || pro varia significandi potestate fieri jam Adverbia, || jam Conjunctiones, jam Præpositiones: idem qvo- || qve in hac linguaprehendimus. Sic ar eft Adver- || bium, cum interrogationis vim tenet, fed cum fen- || fum disjungit Coniunctio Disiunctiva eft. Sic || priegtam / potam / wel / galáuseij tapagalaus / || funt Adverbia Ordinis, cum verbis junguntur ad fi- || gnificandam circumstantiam; Coniunctiones au- || tem fiunt, qvatenus conjungunt tantum, aut conti- || nuant verba & sententias. Sic a & Copulativa & ad- || verfativa Coniunctio eft, sub diverfa significatione; || quandoqve etiam ad Interjectionum classem tranfit¹¹.*

Šis Kleino pastebėjimas skamba šiuolaikiškai. Juk kai kurie nekaitomi žodžiai ir šiandien aprašomi skirtingai – pavyzdžiui, *LKŽe* žodis *bütent* apibrėžtas tiktai kaip dalelytė, galinti perteikti 3 reikšmės atspalvius: ‘tai yra, kaip antai (išvardijant ką)’, ‘kaip tik (pabrėžiant ką)’ arba jį įterpiama, kai siekiama ką nors paaiškinti; ²*DLKŽ*

9 Kazimiero Eigmino vertimas: „Apie kitus žodžius, kurie padeda sudaryti kalbą“ (*PLKG* 603).

10 Čia ir toliau paryškinta cituojant.

11 Eigmino vertimas: „Ką lotynai apie šias daleles, arba nekaitomuosius žodžius, pastebėdavo savo kalboje, būtent, kad kai kurie iš jų dėl reikšmės įvairumo tampa tairieveiksmiais, tai jungtukais, tai prielinksniais, tą patį mes randame ir šioje kalboje. Sakysim: *ar* yrarieveiksmis tada, kai jis

reiškia klausimą, bet kada pažymi išskyrimą, tada jis yra skiriamasis jungtukas.

Pvz., *priegtam, potam, wel, galáusey, tapagalaus* yra eilėsrieveiksmiai, jungiami su veiksmažodžiais aplinkybei pažymėti, o jungtukais tampa tada, kada tiktai susijungia arba tęsia žodžius ir mintis. Pvz., *a [o]* yra ir jungiamasis, ir priešpriešinis jungtukas vartojant skirtingą reikšmę, o kai kada pereina net į jaustukų klasę“ (*PLKG* 510–511).

(1972) *būtent* apibrėžiamas plačiau: tai ne tik jungtukas, bet ir dalelytė; o naujausia tiriamojo žodžio apibrėžtis – ⁶*DLKŽe*, kur jis įvardijamas jungtuku nurodant dvi jo reikšmes: ‘kaip antai (išvardijant)’ ir ‘tai yra (paaiškinant)’. Lygiai taip pat kaip *KIG*, *būtent* apibrėžtas ir *LKG* II 672. Glaustai nekaitomas žodis aprašytas ir ²*DLKG* (1996, 457): jis įvardytas tarp sujungiamųjų jungtukų pogrupių – tai jungiamasis žodis, reiškiantis aiškinamuosius santykius; vėlgį labai panašu į Kleino aprašymą lietuvių kalbos gramatikoje (*KIG* 142).

Iš visų nekaitomųjų kalbos dalių Kleinas daugiausia vietos skyrė prievėksmams; jų aprašė 17 skyrių (*KIG* 133–139), tačiau *būtent* tarp jų nėra, nors čia pateikta ne viena dalelytė: „*esle, tegul, ne, fžitay, fztay, wey, te, nuggi, lyfz* ‘tik’, *tikt, tiktai, žin* ‘gal’, *gu* ‘ar’, *bės* ‘ar’, *raffi, artes* ‘argi, gal’, *ben, ras* ‘gal’; [...] *ar, argu*“¹¹. *KIG* prievėksmių reikšmių spektras buvo suprantamas taip plačiai, kad tarp jų buvo žodžių, kurie sunkiai bepritiktų prie šiandien įprastų sakinio aplinkybių (būdo, vietos, laiko, priežasties ir tikslo) – kur kas labiau jų reikšmė sietųsi su sustiprinimu, neigimu, raginimu, palyginimu, abejojimu ir kt. (tai dabar laikoma dalelyčių klasės semantiniais požymiais). Tačiau *KIG būtent* apibrėžtas kaip vien jungiamąją funkciją kalboje atliekantis nekaitomas žodis.

Sapūno ir Šulco *Compendium Grammaticae Lithvanicae* nekaitomosioms kalbos dalims skirta mažiau vietos negu *KIG* – aštuoni puslapiai (*SŠG* 64–72), tačiau pažymėtina, kad ir pačios gramatikos apimtis beveik du kartus mažesnė negu *KIG*. Žodžiai *SŠG* taip pat skirstomi į kaitomuosius ir nekaitomuosius. Nekaitomaisiais laikomi prievėksmiai, prielinksniai, jungtukai ir jaustukai. Sapūnas ir Šulcas, tęsdami lotynų kalbos gramatikų tradiciją, nurodo net 22 prievėksmių reikšminius skyrius, tarp kurių paminimas *būtent*:

SŠG 66₃₋₅ VIII. Affirmandi.

ut: Tikrai / Certè. Kurnè / quidni. **Butent**¹² / fcilicet, || nempe. Irgerai / rèverà¹³.

Šalia *būtent* pateikta ir daugiau lietuviškų prievėksmių – *tikrai, kur ne, ir gerai*, kurie leidžia atskleisti tuometę jo reikšmę: ‘taip, tikrai’ arba ‘taip ir yra’; vadinasi, jo įterpimas akivaizdžiai patvirtina ir sustiprina kalbą ar pasakymą.

SŠG tiriamasis žodis aprašytas ne tik kaip prievėksmis, bet ir kaip vienintelis papildomasis-pritariamasis jungtukas (skyriuje „De Conjunctione“ [„Apie jungtukus“]):

SŠG 71₁₀₋₁₁ IV. Expletivæ Approbativæ;

Ut: **Butent** / Nempe.

Nors *SŠG* skiriamos aštuonios jungtukų semantinės grupės, bet sintaksės dalyje tepažymimas vienas jų bruožas – jungti žodžius ir sakinius:

12 Ulvydas 2000 [1995], 327.

13 Eigmino vertimas: „VIII. Tvirtinimo. Pvz.: *Tikrai, Kurnè, Butent, Irgerai.*“ (*Sapūno ir Šulco gramatika*, 1997, 193).

SŠG 93₂₃–94₄ Conjunctionum officium est connectere dictio=||nes & sententias, [...] Copulativæ & Disjunctivæ fimiles & diffimiles || conjungunt Cafus¹⁴.

Visa jungtukų sintaksė išaiškinta dviem sakiniais ir vienu pavyzdžiu (trumpiausiai iš visų nekaitomųjų kalbos dalių), tad apie *būtent* jungiamąją funkciją šia reikšme galima tik numanyti arba tokios vartosenos pavyzdžių tikėtis senuosiuose raštuose.

XVII amžiaus Mažosios Lietuvos gramatikose (*KIG* ir *SŠG*) nekaitomas žodis *būtent* pateikiamas kartu su jungtukais, bet jo funkcijos apibrėžiamos skirtingai: Kleinas nurodo aiškinamąją, o Sapūnas ir Šulcas – papildomąją-pritariamąją. Tačiau *būtent* kalboje gali eiti ne vien tik jungtuku – į tai atkreipė dėmesį Sapūnas bei Šulcas ir žodį aprašė kaip prieveiksmį, galintį atlikti tvirtinamąją funkciją. Pirmųjų gramatikų nekaitomų žodžių apžvalga leidžia daryti prielaidą, kad tiriamasis žodis buvo paplitęs Mažosios Lietuvos kalboje ir kartkarčiais senųjų raštų autorių vartojamas.

Reikėtų pažymėti, kad nors dabartinėje rašomojoje lietuvių kalboje *būtent* atlieka įvairių funkcijų – nuo jungimo iki tikslinimo, bet jo aprašymas XXI amžiaus gramatikose bei žodynuose beveik toks pat kaip ir XVII amžiuje.

2. *BŪTENT AREALAS XVI–XVII AMŽIUJE*. Tirti pradėta nuo pirmųjų lietuvių kalbos gramatikų (*KIG* ir *SŠG*), nes ten šis nekaitomas žodis yra paminėtas ir įtrauktas kaip apibrėžtą funkciją kalboje atliekantis žodis. Įvertinus *būtent* aprašymą gramatikose, reikia nustatyti, kuriuose XVI–XVII amžiaus lietuviškuose raštuose jis vartotas.

Žodžio *būtent* vartosenos pavyzdžių XVI–XVII amžiaus rašomojoje kalboje ieškota remiantis Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų baze¹⁵. Peržiūrėjus daugiau kaip tris dešimtis senųjų raštų internetinių leidinių paaiškėjo, kad tiriamąjį žodį bent kartą pavartojo tokie autoriai: nežinomas *Wolfenbüttelio postilės* (1573) autorius (ar autoriai), Simonas Vaišnoras *Žemčiūgoje Teologiškoje* (1600; toliau – *MT* ir *MTP*), Jonas Rėza *Psaltere Dovydo* (1625; toliau – *RP*s), Danielius Kleinas *Naujose giesmių knygoje* (1666; toliau – *KING*), Danielius Kleinas ir Jonas Rikovijus *Naujose pagerintose giesmių knygoje* (1685; toliau – *RG*), Baltramiejus Šulcas, Bernardas Zandenas *Kriščioniškame susikalbėjime* (1694; toliau – *ŠKS*). Vėliau buvo patikrinti ir kiti XVI–XVII amžiaus autorių darbai, kurių perrašai ir žodžių formų konkordancijos saugomos Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Senųjų raštų duomenų bazėje¹⁶, būtent: Baltramiejaus Vilento *Enchiridionas* ir *Evangelijos bei Epistolos* (1579), Merkelio Petkevičiaus *Lenkiškas ir lietuviškas katekizmas* (1598), Jokūbo Morkūno *Postilė* (1600) – nė viename jų *būtent* nerasta. O štai Jonas Bretkūnas *Postilėje* (1591; toliau – *BP*) ir Biblijos vertime (1579–1590; toliau – *BNT*, *BST*, *BPs*) jį vartojo dažnai,

14 Eigmino vertimas: „Jungtukų pareiga – sujungti pasakymus ir sakinius [...] Sujungiamieji ir skiriamieji jungtukai jungia panašius ir skirtingus linksnius.“ (*Sapūno ir Šulco gramatika*, 1997, 247–249).

15 Prieiga internetu: www.lki.lt/seniejirastai/. Internetiniai leidiniai ir dar nepublikuoti

Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazėje esantys skaitmeniniai šaltiniai nurodomi šaltinių sąrašė.

16 Informaciją apie *būtent* Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazėje saugomuose dar neskelbtuose šaltiniuose suteikė habil. dr. Ona Aleknavičienė.

kur kas dažniau negu kiti XVI–XVII amžiaus autoriai. Dominyko Urbo parengtame Martyno Mažvydo raštų žodyne tiriamojo žodžio nėra¹⁷.

Kad tiriamasis žodis buvo paplitęs ne visame lietuvių kalbos plote, atkreiptas dėmesys jau vėliau, peržiūrėjus 36 senuosius šaltinius, datuojamus XVI–XVII amžiumi. Nors daug buvo tikėtasi iš Mikalojaus Daukšos raštų – 1595 metų *Katekizmo* ir 1599 metų *Postilės*, tačiau nė viename jų *būtent* nerastas. Kituose XVI–XVII amžiaus Didžiojoje Lietuvoje autorių parengtuose raštuose tiriamasis žodis taip pat nevartotas: ne tik Daukšos, Morkūno, Petkevičiaus, bet ir nežinomo Jokūbo Ledesmos *Katekizmo* vertėjo, Konstantino Sirvydo¹⁸, Saliamono Mozerkos Slavočinskio, Samuelio Boguslavo Chilinskio¹⁹, Jono Jaknavičiaus, Stepono Jaugelio-Telegos, Samuelio Minvydo, Jono Božymovskio, Jurgio Kasakauskio, taip pat nežinomo Roberto Bellarmino katekizmo vertėjo ir *Pradžios pamokslo* autoriaus knygoje²⁰.

Atliktas nuoseklus senųjų raštų tyrimas atskleidė nekaitomo žodžio *būtent* vartojimo arealą – jį, nors ir retai, vartojo tik Prūsijos Kunigaikštystėje gyvenę autoriai: nežinomas *Wolfenbüttelio postilės* autorius (1×), Jonas Bretkūnas (per 51×) Simonas Vaišnoras (4×), Jonas Rėza (3×), Danielius Kleinas (1× giesmyne), Danielius Kleinas ir Jonas Rikovijus (1× giesmyne), Baltramiejus Šulcas ir Bernardas Zandenas (2×). Taip pat, kaip jau rašyta, 3 kartus *būtent* paminėtas, nors vartosenos pavyzdžių nepateikta, dviejose lietuvių kalbos gramatikose: *KIG* (1×) ir *SŠG* (2×). Užfiksuotas *būtent* ir dviejuose išlikusiuose XVII amžiaus pabaigos Mažosios Lietuvos rankraštiniuose vokiečių–lietuvių kalbų žodynuose: *Lexicon Lithuanicum* (toliau – *Lex*) (1×) ir *Clavis Germanico-Lithvana* (toliau – *C*) (5×)²¹.

Būtent vartosenos tyrimas parodė, kad tiriamasis žodis buvo vartojamas nuo XVI amžiaus antrosios pusės Prūsijos Kunigaikštystėje pasirodžiusiuose raštuose, sklei-

17 Urbas 1998.

18 Už informaciją dėkoju doc. dr. Virginijai Vasiliauskienei (Konstantino Sirvydo *Punktai sakymų*).

19 Už informaciją dėkoju dr. Ginai Kavaliūnaitėi (Samuelio Boguslavo Chilinskio Biblija).

20 Žodis *būtent* nerastas tokiuose XVI–XVII amžiaus raštuose, prieinamuose Lietuvių kalbos instituto interneto svetainėje „Senieji raštai“ bei Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Senųjų raštų duomenų bazėje: Baltramiejaus Vilento *Enchiridionas* (1579), *Evangelijos bei Epistolos* (1579); Jono Bretkūno *Giesmės Duchauonos* (1589), *Kancionalas* (1589), *Kolektos* (1589); Mikalojaus Daukšos *Katekizmas* (1595) ir jo *Postilė* (1599); Merkelio Petkevičiaus *Lenkiškas ir lietuviškas katekizmas* (1598); Jokūbo Morkūno *Postilė* (1600); Jokūbo Ledesmos *Katekizmas* (1605); Lozorius Zengštoko *Enchiridionas* (1612), *Evangelijos bei Epistolos* (1612), *Giesmės Chriščioniškos ir Duchau-*

niškos (1612); Konstantino Sirvydo [*Dictionaryum trium linguarum*] (~1620); Saliamono Mozerkos Slavočinskio *Giesmės tikėjimui katolickam priderančios* (1646); Jono Jaknavičiaus, *Ewangelię Polskie y Litewskie* (1647); Stepono Jaugelio Telegos, Samuelio Minvydo, Jono Božymovskio *Knyga nobažnystės* (1653); Danieliaus Kleino *Compendium Lituanico-Germanicum* (1654), *Naujos maldų knygelės* (1666); Jono Jaknavičiaus *Ewangelię Polskie y Litewskie* (1674); Roberto Bellarmino *Trumpas mokslo krikščioniško surinkimas* (1677); Konstantino Sirvydo *Dictionaryum trium linguarum* (1677); Jono Jaknavičiaus *Ewangelię Polskie y Litewskie* (1679); *Pradžia pamokslo* (1680); Jurgio Kasakauskio *Rožančius švenčiausios Marijos* (1681); Danieliaus Kleino, Jono Rikovijaus *Naujos maldų knygelės* (1685); Jono Jaknavičiaus *Ewangelię Polskie y Litewskie* (1690).

21 Apie *būtent* žodyne *Clavis Germanico-Lithvana* informaciją suteikė dr. Birutė Triškaitė.

dusiuose naujajį krikščioniškąjį (evangelikų liuteronų) tikėjimą ir rengtuose dažniausiai remiantis vokiečių ir (ar) lotynų kalbomis parašytais religiniais šaltiniais. Tuo tarpu XVI amžiaus pabaigoje ir XVII amžiuje Didžiojoje Lietuvoje parengtuose raštuose, kaip ir gerokai vėliau ten išleistoje lietuvių kalbos gramatikoje (1737), žodis *būtent* nekart nepavartotas. Tai leidžia teigti, kad jis nuo XVI amžiaus buvo žinomas tik autoriams, kilusiems iš Mažosios Lietuvos ir kalbėjusiems čionykšte vakarų aukštaičių patarme.

Čia reikėtų pabrėžti, kad ne visi ir Mažojoje Lietuvoje XVI–XVII amžiuje gyvenę autoriai savo raštuose vartojo *būtent*, – dar kartą paminėtini Mažvydas, Vilentas ir pastarojo knygas perleidęs Zengštokas. Galbūt darė įtaką tai, kad jie buvo atvykę į Prūsiją, o ne čia gimę ir augę, todėl jų leksika kai kuo skyrėsi nuo vietinės tarmės.

Nors iki XVIII amžiaus *būtent* buvo vartojamas tik Mažosios Lietuvos rašomojoje kalboje, vis dėlto vėliau šią teritorinę tarminę ribą peržengė. Dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje *būtent* – plačiai vartojamas žodis²². Norint nustatyti pakitimų raidą, reikėtų ištirti vėlesnių amžių lietuviškus raštus.

3. *BŪTENT* ATITIKMENYS VERTIMO ORIGINALUOSE. Toliau aptariami senieji raštai, kuriuose yra *būtent* vartosenos pavyzdžių, siekiant nustatyti santykį su vertimo originalais. Pirmasis šaltinis – *Wolfenbüttelio postilė*, o vėliausias – Baltramiejaus Šulco verstas *Krikščioniškas susikalbėjimas*. *WP* rastą nesutrumpėjusi *butinte* forma liudija ir paties žodžio senumą. Daugiau tokia tiriamojo žodžio forma senuosiuose raštuose nebuvo rasta – tai pats ankstyviausias *būtent* pavartojimas lietuvių rašomojoje kalboje.

Postilės autorius tiriamąjį žodį parašė pamokslo „NEDELIAN KETWIRTA PA WELIKV EVANGELIVM KVRV paraŋche S: Jan: 16 cap:“ eilutėje:

WP 169_{r28-31} Ach beda **butinte**, ir nepafkaititina i || daug baiŋei didei baiŋu a ir didŋiu, teip prefch || pirmu kaip ir prefch antru tablicŋiu f: prifa=|| kimu pana Diewa.

Sakinio pradŋią Jolanta Gelumbeckaitė patikslino taip: „o, varge, **išties** yra nesuskaičiuojamai daug baisiai didŋiai baisiu ir didŋiu [griekiu]“²³. Tiriamasis žodis vartojamas kaip būdo aplinkybė, jo reikšmė atitiktų prievaismius iš *tiesu*, iš *tikruju* (plg. ⁶*DLKŹe*). Nors *WP* tik iš dalies buvo versta iš lotynų kalbos, vis dėlto eilutė, kur yra *butinte*, sietinà su ŋia Nielso Hemmingsono *Postilės* (toliau – *HP* 1562)²⁴ ketvirtuo sekmadienio po Velykų pamokslo vieta:

HP 1562 Sanè sunt infinita & horrenda peccata contra primam & secundam Tabulam.

Aiškiai matyti, kad lietuviškas ir lotyniškas sakinytis skiriasi: keturiais lotyniškais žodŋiais pasakytà mintį autorius į lietuvių kalbà verčia vartodamas tris kartus daugiau

22 Valančė 2012, 255.

24 Gelumbeckaitė 2008, 158.

23 Už informacijà dèkoju prof. habil. dr. Jolantai Gelumbeckaitei.

žodžių. Veikiausiai siekdamas sukelti stipresnį įspūdį ir itin pabrėžti, įrašęs *butinte*, nors lotyniško atitikmens *nempe*²⁵ ar kito panašaus lotyniško žodžio čia nėra.

1590 metais Bretkūnas baigė versti visą Bibliją, bet ji nebuvo išspausdinta – liko tik rankraštis²⁶. Versdamas Naujajį Testamentą, vokišką Lutherio Biblijos (1546; toliau – *LB*) *nemlich* jis perteikė lietuvišku *butent*:

BNT Rom 2,6–7²⁷ kurfai kiekvienam attados pagalei io <tais. iš ia> darbų. **Butent**, garbę ir cžestin

LB Rom 2,6–7 Welcher geben wird einem jglichen nach feinen wercken, **nemlich**, preis vnd ehre

Patikrinus pastebėta, kad dažniausiai *nemlich* į lietuvių kalbą Bretkūnas neversdavo: tai iliustruoja pavyzdys (Pr 4,22), kur iš pradžių *bütent* buvo įrašytas, bet vėliau išbrauktas. *LB* jis yra, o lotyniška eilutė neturi tokio pabrėžiamojo žodžio:

BST Pr 4,22 O Bet ir Cilla pagimde **butent** Tubalkayną mys=|| trą wifsokio warjo ir gięlašies.

LB Pr 4,22 Die Zilla aber gebar auch, **nemlich**, den Thubalkain, den Meifter in allerlen ers und eifenwerk.

V Pr 4,22 Sella quoque genuit Thubalcain qui fuit malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri

Tikrinant kitas šio vertimo vietas matyti, kad kartkarčiais Bretkūnas *nemlich* versdavo žodžiais *tatai* arba *nun*. Senajame Testamente rastas ir neišbrauktas *bütent*, atitinkantis *LB nemlich*:

BST Sk 31,7–10 Prieg || tam anis ir karalius Midranitų **anis** ušmusche su jų nušavintais. **Butent**, Eui, Re=||kem, Zur, Hur ir Reba, penkis ka=||rialius Midianitų.

LB Sk 31,8 Da zu die Könige der Midianiter erwürgeten fie sampt iren, **nemlich**, Evi, Rekem, Zur, Hur und Reba, die fünf Könige der Midianiter

V Sk 31,7–8 Cumque pugnassent contra Madianitas atque vicissent omnes mares occiderunt et reges **eorum** Evi et Recem et Sur et Ur et Rebe quinque principes gentis

Lotyniškoje eilutėje *bütent* atitiktų įvardis *eorum*, atliekantis skiriamąją funkciją, o štai vokiškame vertime kableliais išskirtas *nemlich* tarsi paaiškina, kas sakoma. Lygiai taip ir Bretkūnas pradeda sakinį, kad dar labiau pabrėžtų karalių vardus.

Bretkūno Naujojo ir Senojo Testamento vertime buvo rasti 4 *bütent*, įskaitant išbrauktąjį ir esantį Psalmyne (apie jį žr. toliau), bet Bretkūno Biblijos duomenys negalutiniai. 1589 metais išleistose *Giesmėse Duchaunose, Kancionale, Kolektose* Bretkūnas

25 Jau minėta, kad XVII amžiuje išleistose lietuvių kalbos gramatikose duoti tokie lotyniški *bütent* atitikmenys: *nempe* KIG 142₁₁ ir *nempe, scilicet* SŠG 66₃.

26 Žodžio *bütent* ieškota pagal Martino Luthe-

rio Biblijos konkordancą *Große Konkordanz zur Lutherbibel*, ³1993, 854.

27 Šį pavyzdį pateikė Hermannas (1926, 393–394), tik nurodė kitą Biblijos skyrių – „Br Röm 1,7“.

tiriamą žodžio nevartoją. O štai *Postilėje* (1591) būtent rastas net 48 kartus. Visi pavyzdžiai iš *Postilės* pamokslų, kurie laikomi ne verstiniiais, o paties Bretkūno parašytai remiantis kitomis evangelikų liuteronų postilėmis²⁸.

Vaišnoras, į lietuvių kalbą versdamas *Žemčiūgą teologišką* (1600), būtent pavartojo 4 kartus. Kaip rašo Guido Michelini, „manyta, kad nesinaudota ankstesniu *Margaritha theologica* vertimo į vokiečių kalbą rankraštiniu variantu, nes stokojama esminių sutapimų“²⁹. Didžioji knygos dalis „Zemczuga schwentoia raschta“ (per 500 puslapių; toliau – MT) ir tekstas „Apie dusches zmoniu numirusiu“ (23 puslapiai) buvo versti iš lotynų kalbos. Šiame palyginti didelės apimties vertime Vaišnoras tik sykį lotyniškąjį *praesertim*³⁰ išvertė būtent:

MT 99v₁₈₋₂₀ Euan=||gelias balfas f kamba / ir **butent** / kas ant || fundamenta pareitfisi / kaip Powilas bila
Ubicunque sonat vox Evangelii incorrupta, | **praesertim**, quod ad fundamentum attinet, ut Paulus loquitur³¹

Kiti trys pavyzdžiai rasti kur kas trumpesniame veikale „Apie popieszischkaie missche“ (toliau – MTP), kurį Vaišnoras veikiausiai vertė iš vokiečių kalbos³². Šitai paliudytų ir būtent įterpimas į tas vietas, kur originale yra vokiškas *nemlich*:

MTP 6r₁₁₋₁₂ Czonai permanai / ko nor Concilium? || ir **butent** tatai / anis teipo permana
In halte du verstehst die Meinung deß Concilij? **Nemlich** ist das jhr Meynung³³

MTP 14r₈₋₁₁ tenai iau Hebr. 7. tik=||krai ir Apafchtalifchkaie mums jra ifch=||fakoma:
Butent / fawa paties wardu || jra pawaiřdu Chriřtaus buwes
Apostolische Erklärung zun Heb. 7 angezeigt: Als | **nemlich** / ist er mit seinem eigenen Namen Furbildt Christi gewesen³⁴

MTP 33v₁₆₋₁₈ tikek || tam S. Powilas butu ta pacze / ir **butent** || apie czifczu / bei apie Miffche
gläub mir einer / S. Paulus würde desselbigen / **nemlich** deß Fegfewrs / wie dann auch der Messe³⁵

Dauguma ne tik XVI, bet ir XVII amžiaus raštų Mažojoje Lietuvoje buvo vertimai, juos peržiūrėjęs būtent rastas 15 kartų. Tarp jų vienas Kleino *Naujose giesmių knygoje* (1666) bei pakartotiniame papildytame leidime – Kleino ir Rikovijaus *Naujose pagerintose giesmių knygoje* (1685) (žr. toliau), tad visai skirtingų pavyzdžių būtų 14.

28 Aleknavičienė 2005, 29.

29 Žr. Michelini 1997, viii.

30 „Lotynų–lietuvių kalbos žodynėlyje“, *praesertim* verčiamas *ypačiai* arba *ir būtent* (Michelini 1997, 730).

31 Cit. iš Michelini 1997, 267.

32 Michelini 1997, viii.

33 Cit. iš Michelini 1997, 621.

34 Cit. iš Michelini 1997, 637.

35 Cit. iš Michelini 1997, 675.

Praėjus daugiau nei ketvirčiui amžiaus po Bretkūno Biblijos vertimo, Jonas Rėza išspausdino Bretkūno versta psalmyną *Psalteras Dovydo* (1625). Rėza jį redagavo laikydamasis Lutherio Biblijos, tad jo išleistose psalmėse *būtent* pavartotas tris kartus, nors Bretkūnas jį buvo įrašęs tik sykį. Remiantis RPs kritiniu leidiniu nustatyta, kad Ps 122,4 Bretkūnas iš pradžių išvertė be *būtent*, bet vėliau pataisė – įrašė parašėte³⁶:

BP_s 122,4 Kur gimines užueitu, <in. marg. **butent** gim=lines Wiefchpaties / Idant fakitu Szmo=llnims Ifraelo / idant diekawotu wardui || Wiefchpaties.

Rėzos išleistose psalmėse matyti ir modifikuota rašyba, ir griežtas vokiško teksto laikymasis:

- RP_s 122,4 Kur Gimmines užueitu / **butent** Gimmines || WIEfchpaties / Idant fakitu Szmoniems Ifrae=lllo / idant dekawotu wardui WIEfchpaties.
- LB Ps 122,4 Da die Stimme hin auff gehen follen, **nemlich**, die ftemme des HERRn, Zu predigen dem volck Ifrael, Zu dancken dem Namen des HERRN.
- RP_s 84,4 kur ifchper Waikus / **Butent** / taw || Altoriu WIESchpatie Zebaoth / manas kara=lliau / ir manas Diewe.³⁷
- LB Ps 84,4 da fie Junge hecken, **nemlich**, Deine altar HERR Zebaoth, mein König vnd mein Gott.
- RP_s 106,7 Anis neatminne ta=llwo diddes Gerybes / Ir nebuwo paklufnūs pas || Iures / **butent** pas Mares Nændriū.³⁸
- LB Ps 106,7 Sie gedachten nicht an deine groffe Güte vnd waren vngehorfam am Meer, **nemlich** am Schilffmeer.

Taigi, kur versdamas Ps 84,4 ir Ps 106,7 Bretkūnas buvo neišvertęs *nemlich*, Rėza redaguodamas jo vertimą *būtent* įrašė, nes jis buvo LB.

1666 metais išleistose Kleino *Naujose giesmių knygoje* žodis *būtent* pavartotas kartą. KING giesmė versta iš vokiečių kalbos, liet. *būtent* yra vok. *gar* ‘netgi’ atitikmuo. Taip pat ir 1685 metais pasirodžiusiose Kleino ir Rikovijaus *Naujose pagerintose giesmių knygoje būtent* randamas toje pačioje giesmėje, skelbiamoje faktiškai be pakeitimų:

- KING 281₁₄₋₁₆ **Butent** nūg áukšto dangaus iš jo šir=ll dies / || Szlowinket Pona :/: Diewa
Gar hoch vom Himmel her aus seinem Herten / Lobet den Herren³⁹
- RG 198₁₋₃ **Butent** nūg áukšto dangaus / iš jo šir=ll dies / || Szlowinket Pona :/: Diewa.

1694 metais Karaliaučiuje išspausdintas Baltramiejaus Šulco, Bernardo Zandeno *Krikščioniškas susikalbėjimas*, čia *būtent* pavartotas 2 kartus:

- ŠKS 19₁₂₋₁₄ Tas pats kurs šwentą Krikštą yra || iftates / **butent** / mufu Ponas IEFus || Kriftus.

³⁶ Scholz 2002, 464–465.

³⁷ Scholz 2002, 308–309.

³⁸ Scholz 2002, 388–389.

³⁹ Cit. iš Michelini 2009, 196.

ŠKS 63₁₋₄ kuno bej || kraujo fawo man wisfa dangans fkar=||ba dowanoja / **butent**
drauge fu grieku || atleidimu

Iš XVII amžiuje Mažojoje Lietuvoje rengtų vokiečių–lietuvių kalbų žodynų, deja, šiandien žinomi du: *Lexicon Lithuanicum* ir *Clavis Germanico-Lithvana*. Į šiuos žodynus įrašytas *nemlich / nehmllich*, kurio atitikmuo lietuvių kalboje yra *bütent*. *Lex* tiesiog pateikiamas vokiškas žodis ir lietuviškas jo atitikmuo, tuo tarpu C rasti penki *bütent* vartosenos pavyzdžiai⁴⁰:

Lex 64a Nemlich **Butent**

- C I 241₂₁₋₂₃ Kaum ift das [Boden im] Glaß bedeckt, ppriè verfteckt, **n̄p**: von Bier || Brandtwein [etc. etc.] Vos Dugnas Stiklò apflepts, **butent**, || Allumi, Wynu [etc. etc.]
- C II 125₁₉₋₂₁ **Nehmlich. Butent.** || Neu Eßen, nemlich Wachteln: Nauja Walgi, || **butent** Pepalus, Sap. 16.2.
- C II 200₁₆₋₁₈ Áfaba, ôs. F. In Chriſto ift e[*n*]e Perfon, aber zwey || Naturen: Kriſtufe wiens Perfkyrimis, ô dwi Waiſli, Diewo **butent** || bey Ŗmogaus.
- C II 863₂₀₋₂₅ Wir freuen uns wenn wir ſchwach find, || und ihr mächtig feyd und daßelbige || wünſchen wir, **nemlich** die Vollkômen=||heit: Džaugimes kadda filpni éfam, ô || jus druti, ir toktay meilijam ir mes, || **butent**, jufu Tobulumã 2. Cor. 13.9.

Patikrinus kone 50 XVI–XVII amžiaus šaltinių Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazėje ir kitur, tik 14-oje jų buvo rastas *bütent*. Visi šie raštai skirti mokyti žmones naujojo tikėjimo doktrinų, kurios Mažąją Lietuvą pasiekdavo lotyniškai ar vokiškai. Lyginant vertimus paaiškėjo, kad lietuviškuose raštuose žodžiu *bütent* buvo verčiamas vok. *nemlich* (*BST* Sk 31,8; *BNT* Rom 2,6–7; *BPs* 122,4; *RPs* 122,4; *RPs* 84,4; *RPs* 106,7; *MTP* 6r₁₂; *MTP* 14r₁₀; *MTP* 33v₁₇; C II 125₁₉₋₂₁; C II 200₁₇; C II 863₂₅; *RG* 198₁; *ŠKS* 19₁₃; *ŠKS* 63₃), vok. *gar* (*KING* 281₁₄), ar lot. *praesertim* ir *nempe* (*MT* 99v₁₉; C I 241₂₁). Tačiau ne visada – kartais Bretkūnas jį praleisdavo ar išbraukdavo (*BST* Pr 4,22), o kartais vietoj jo įrašydavo *nun* arba *tatai* (Biblijos vertime). Iš viso vertimuose rasta 18 *bütent* vartosenos pavyzdžių. Tačiau net tris kartus dažniau (48×) tiriamasis žodis pavartotas Bretkūno *Postilėje*, kur yra pamoksluose (*BP* I [20×], *BP* II [28×]), bet ne verstiniuose tekstuose (ne perikopėse, maldose ir Pasijoje). Šie pavyzdžiai leidžia teigti, kad *bütent* nebuvo vien tik iš vokiečių kalbos nusižiūrėtas žodis, tiesiog vertinys. Tai patvirtintų ir *Wolfenbüttelio postilėje* rastas *butinte*, kur jis yra laisvai į lietuvių kalbą išverstame sakinyje.

Iš viso XVI–XVII amžiaus šaltiniuose rasti 72 skirtingi *bütent* pavartojimo atvejai (tarp jų 3 dviejose lietuvių kalbos gramatikose [*KIG* ir *SŠC*] ir 6 žodynuose [*Lex* ir *C*]). Tiriamąjį žodį ir XVI, ir XVII amžiuje savo raštuose vartojo tik Mažosios Lietuvos autoriai, į gramatikas ir žodynus *bütent* buvo įtrauktas kaip aiškia reikšmę turintis nekaitomas žodis.

⁴⁰ Pavyzdžius pateikė dr. Birutė Triškaitė.

4. *BŪTENT* FUNKCIJOS IR REIŠMĖ. Nagrinėjami 67 *būtent* vartosenos pavyzdžiai: kur ir kaip eina sakinyje, kokias jo funkcijas ir reikšmes, aprašytas pirmose lietuvių kalbos gramatikose, galima atpažinti, galbūt juose matyti tiriamojo žodžio vartosenos bendrumų su dabartine bendrine kalba.

Pirmiausia buvo tirta *būtent* pozicija sakinyje, kurioje jo dalyje šis nekaitomas žodis eina – pradžioje, viduryje ar gale. Rasta 15 sakinių, kur *būtent* – pirmas sakinio žodis, plg.:

- BST* Sk 31,8 **Butent**, Eui, Re=||kem, Zur, Hur ir Reba, penkis ka=||rialius Midianitų
KING 281₁₄₋₁₆ **Butent** nūg áukšto dangaus iš jo šir=||dies / || S3lowinket Poną :/:
 Diewą
BP II 269₃₋₅ ghi [...] tikeia / Kriřtu ífchga=||nífenti fwieta. **Butent** / kaip ghi ífch tos
 wieras / bus || amšiniai ífchganita kunu
BP II 219₁₂₋₁₃ kas alba kokie wiffi šmones ira / **Butent** / Grie=||kinikai kurie amšiniai
 turetu kunu ir duřche

Tokioje pozicijoje jis dažniausiai reikšdavo pabrėžimą (*KING* 281₁₄; *BP* II 269₄; *BP* II 219₁₂; *MTP* 14₁₀; *RP*s 84₄; *RG* 19₁), tik sykį vardijimą (*BST* Sk 31,8). Dabartinės lietuvių kalbos žodynuose ir gramatikose *būtent* reikšmė ‘kaip antai’ pateikiama pirmiausia ir vartojama prieš vardijimą (⁶*DLKŽe*).

Rasti 3 atvejai, kur *būtent* eina tarsi sakinio gale, po jo yra padėtas taškas, o kitas žodis parašytas didžiąja raide, bet mintis tęsiama, tarsi jungtų du sakinius į vieną kaip jungiamasis žodis, plg.:

- BP* I 269₁₁₋₁₄ Ape řchi gundinima noredami kalbeti / penkiu || daiktu turrim gerai
 dabotiffi / **butent**. || Ant Pirmo. Kas gunda. || Ant Antro. Kas ira gundinams.
BP II 92₁₃₋₁₆ nu ira thie tris daiktai / kuru Schwen=||ta Dwafe nekenc3 / bet kaltin ir
 bart / **butent**. || Netikeghimas in Kriřtu / Apteifinimas paties || šmogaus /
 bei piktafis Sudas
BP I 336₃₋₇ labai || ífchmíntingai ir pilnai ífchtaífa / ant ko fiuřtas || buwa / **butent**
 íchũ budu. || Ant Pirmo. Angelas Mariořp ateiens / ir po akim ios
 ftowedams / ie wiffu pirmiaufei / prietelířch=||kai pařweikin / bilodams

Keliuose *BP* sakiniuose (*BP* I 53₁₄; *BP* I 133₄; *BP* II 122₁; *BP* I 254₄) *būtent* eina prieš šalutinio sakinio jungtuką (*idant*; *kaip*; *kaipo*; *iog*) ir pabrėžia viso šalutinio sakinio reikšmę, plg.:

- BP* II 122₁ bus ir nuffidũs / iam Danguna uř=||šengufiam / **butent** / iog anis did3ius
 tures kenteti || wargus.
BP I 321₁₋₂ ko=||delei Ponas Kriřtus ant S3emes ateia. **Butent** / || idant ghiffai mus
 šmones / grieku delei prapũlufius / apteifintu ir amšiniai ífchganitu

Tačiau dažniausiai senuosiuose raštuose *būtent* eina sakinio viduryje (43×) – tokie atvejai sudaro du trečdalius visų *būtent* vartosenos pavyzdžių, plg.:

- C I 241₂₂₋₂₃   Wos Dugnas Stiklô apflepts, **butent**, || Allumi, Wynu.
 BP II 116₁₄₋₁₅   mufu wargu ir prikeli mo ifch numirufiu / bu=||fim amšiniai / **butent**
 Dangaus Karaliſtoie
 BP I 159₁₀₋₁₁   Bet iemus ir wada **butent** || ſwaiſde pridũft / kaip anis negal nũg tik-
 raio kelio

Dabartinėje lietuvių mokslo kalboje *bũtent* dažniau eina sakinio viduryje nei pradžioje, bet juo pradedami sakiniai ne taip ir retai – tokie atvejai sudaro kiek daugiau nei trečdalį⁴¹.

XVI–XVII amžiaus raštuose *bũtent* dažniausiai įrašytas tarp daiktavardžių, tiek tikrinių, tiek bendrinių, plg.:

- BP I 37₂₃₋₂₅   A kadangi tokio brangaus **Bašniczios mokitio** || pamokſla / **butent**
Schwento Iano ir dabar mufip || fakoma ira Bašnicziofu mufu.
 BP II 116₁₀₋₁₂   kur nu io ira giwenimas / || alba wieta **Karaliaughimo** / **butent dangaus**
Kara=||liſtoie.
 C II 125₁₉₋₂₁   Nauja Walgi, || **butent** Pepalus Sap. 16.2

Tokiais atvejais jis aiškina vieną daiktavardį kitu ir taip realizuoja Kleino gramatikoje aprašytą jungtuko funkciją. Bretkūnas BP *bũtent* įterpdavo po bendresnės reikšmės daiktavardžio, po kurio einantis kitas daiktavardis ar žodžių junginys tiksliau pirmąjį apibrėždavo, paaiškindavo, plg.:

- BP II 268₂₋₄   Kaip kada tartu / Wif=||fu pirmoie **Mote** / **butent Eua** / pakluffufi gun-
 dimo || Welino / ušwede ant ſawens
 BP II 181₄₋₆   wienioe Deiwiſchkoie butibeie / ira tris perſkir=||tas **perfonas** / **butent**
Tiewas / **Sunus** / **ir** || **Schwenta Dwafe**.

Nagrinėjant tiriamojo žodžio ryšius su kitais žodžiais BP, pastebėta, kad jei daiktavardis, po kurio eina *bũtent*, turi pažyminį, išreikštą būdvardžiu, tai jis vartojamas kaip dabartinėje bendrinėje kalboje, plg.:

- BP II 399₈₋₁₀   Diewas ſmogui koſnam dũft brangefni ir **geref=||ni daikta** / **butent**
Giwata ir kuna / Tũgi Diewas || ſmogui dũs taipaiieg
 BP I 151₂₁₋₂₃   ghi garbina / ir potam ghi labai **brangiomis dowa=||nomis** / **butent** /
Aukfu / kodilu / ir Mirruh / In apdowa||noia

Tačiau kai pažyminys reiškiamas daiktavardžio genityvu ir eina po pažymimojo žodžio, tai *bũtent* pridedamas po pažyminio, nors tikslina pagrindinį daiktavardį, plg.:

- BP I 57₇₋₉   ifch ſchos hiftorios || atmink / Kriſtu ſmogumi gimufi **ifch gimines ka-**
raliu / || **butent Dowido** / nefa ir tatai Diewas teipo buwa
 BP II 448₂₀₋₂₁   nu klaufikite teipaiieg ir ape an=||tra **đali Schwento rafchto** / **butent ape**
Euangelia.

41 Valančė 2012, 245.

Sapūno ir Šulco gramatikoje *būtent* buvo įvardytas kaip tvirtinimo prieveiksmis, bet tokią jo reikšmę atitiktų vienintelis pavyzdys iš *WP*:

WP 169^r₂₈₋₂₉ Ach beda **butinte**, ir nepafkaititinaī || daug baifei didei baiŕū a ir didŕiū,
teip prefch

Čia *būtent* eina po daiktavardžio prieš veiksmažodį; daugiau tokių vartosenos pavyzdžių nerasta.

Palyginti retai senuosiuose raštuose *būtent* eina prieš prielinksninę konstrukciją, plg.:

BP II 262₁₋₃ buwa artimas gentaines / tatai efti ifch wienos Ple=|| mes alba gimines /
butent ifch Gimines Aaron / tatai || efti / Plebonu

MTP 33₁₆₋₁₈ tikek || tam S. Powilas butu tą pacŕe / ir **butent** || **apie cŕifcŕu** / bei apie
Miffche / [...] butu neufchmirfches.

*RP*s 106₅₋₇ Anis neatminne ta=||wo diddes Gerybes / Ir nebuwo paklufnūs pas ||
Iures / **butent pas Mares** Nændriū.

RG 198₁₋₃ **Butent** nūg áukŕsto dangaus / iš jo ŕir=||dies / || Sŕlowinket Poną :/
Diewą.

Dabartinėje rašomojoje kalboje *būtent* gana dažnai vartojamas prieš prielinksnines konstrukcijas, ypač su prielinksniu *dėl*, kai itin siekiama pabrėžti priežastį⁴².

Senuosiuose raštuose rastas tik vienas pavyzdys, kur *būtent* eina prieš būdvardį; palyginti retai jis vartojamas ir prieš įvardžius, plg.:

BP I 338₂₁₋₂₃ Paŕaka teipaiieg Angelas / kake || tas waikelis bus perŕona / **Butent** /
Tikras Diewas / || nefa ghis ira Sunus

BP I 121₃₋₅ ir pradeiufiam Koŕfani fakiti ir ŕmones || gelbeti / nuffidūs / **butent iam**
bus priefchtaraut / tatai || efti.

BP I 65₆₋₈ ŕawa krikŕchcŕonifte daugia brangefne ir ge=||refne ftrowa / **butent ŕawa**
Schwentu kunu ir ŕawa || brangu krauiu / nefa ghis pat

MTP 6_r₁₀₋₁₂ Cŕonai permanai / || ko nor Concilium? || ir **butent tatai** / **anis** teipo
permana

C II 863₂₃₋₂₅ kadda filpni éŕam, ô || jus druti, ir toktay meilijam ir mes, || **butent, jufu**
Tobulumą 2. Cor. 13.9.

Dabartinėje lietuvių mokslo kalboje *būtent* dažnai eina prieš būdvardį, bet dar dažniau prieš įvardį – tai itin paplitusi šio žodžio padėtis sakinyje. O XVI–XVII amžiaus raštuose *būtent* retai eina prieš prielinksninę konstrukciją, būdvardį ar įvardį – tokie atvejai nesiekia nė trečdalyo vartosenos pavyzdžių.

Intonaciškai tiriamasis žodis itin pabrėžiamas visuose sakiniuose – tai žymi pauzės, kurios senuosiuose raštuose pažymėtos skyrybos ženklų /, kartais dedamu tik

⁴² Valančė 2012, 246.

iš vienos pusės, o kartais iš abiejų; kai kada skiriamas ir vienas nekaitomas žodis, bet dažniau – su pabrėžiamu ar aiškinamu žodžiu ar žodžių junginiu.

Senųjų raštų analizė rodo, kad dažniausiai tiriamasis žodis buvo vartojamas sakinio viduryje, paprastai jis buvo įrašomas tarp dviejų daiktavardžių, kad patikslintų ar paaiškintų pirmąjį. Taip pat *bütent* vartojamas ir dabartinėje lietuvių kalboje, bet dar dažniau jis eina prieš būdvardžius ir parodomuosius įvardžius. Veikiausiai dėl senųjų raštų religinio pobūdžio tiriamasis žodis dažniausiai vartotas kaip aiškinamasis jungtukas, o dabartinėje rašomojoje mokslo kalboje – kaip pabrėžiamoji dalelytė⁴³.

5. IŠVADOS. Išnagrinėjus XVI–XVII amžiaus lietuviškus raštus nustatyta, kad *bütent* vartojo tiksliai tie autoriai, kurie gyveno ir dirbo Mažojoje Lietuvoje, visi jie gerai mokėjo vokiečių kalbą ir skaitė vokiečių kalba parengtus religinius raštus. Jo nevartojo į Mažąją Lietuvą atvykę Martynas Mažvydas, Baltramiejus Vilentas, Lozorius Zengštokas. Pirmą kartą rašomojoje kalboje *bütent* užfiksuotas *Wolfenbüttelio postilėje* (1573) nesutrumpėjusia forma *butinte*.

XVI–XVII amžiaus raštuose rasti 72 šio nekaitomo žodžio vartosenos pavyzdžiai. Daugiausia jų Bretkūno raštuose: 48× *Postilėje* (tik pamoksluose), 1× Naujojo ir 3× Senojo Testamento vertimuose (pastarųjų dviejų duomenys negalutiniai). Kituose XVI–XVII amžiaus Mažosios Lietuvos rašytiniuose šaltiniuose nustatytas 21 *bütent* atvejis: 3× gramatikose (1× *KIG* bei 2× *SŠG*), 6× rankraštiniuose žodynuose (1× *Lex* ir 5× *C*) ir 12× religiniuose tekstuose (1× *WP*; 4× *MT*, *MTP*; 3× *RP*s; 1× *KING*; 1× *RG*; 2× *ŠKS*).

Palyginus vertimus su vertimo originalais, paaiškėjo, kad lietuviškuose raštuose žodžiu *bütent* buvo verčiamas vok. *nemlich* (*BST* Sk 31,8; *BNT* Rom 2,6–7; *BPs* 122,4; *RP*s 122,4; *RP*s 84,4; *RP*s 106,7; *MTP* 6r₁₂; *MTP* 14r₁₀; *MTP* 33v₁₇; *C* II 125_{19–21}; *C* II 200₁₇; *C* II 863₂₅; *RG* 198₁; *ŠKS* 19₁₃; *ŠKS* 63₃), vok. *gar* (*KING* 281₁₄), lot. *praesertim* ir *nempe* (*MT* 99v₁₉; *C* I 241₂₁). Verstas ne visada – kartais Bretkūnas jį praleisdavo ar išbraukdavo (*BST* Pr 4,22), o kartais vietoj jo parašydavo *nun* arba *tatai* (Biblijos vertime). Iš viso verstuose šaltiniuose rasta 18 *bütent* vartosenos pavyzdžių. Tačiau net tris kartus dažniau (48×) tiriamasis žodis vartotas Bretkūno *Postilės* pamoksluose, kurie nelaiškomi verstais. *BP* leidžia teigti, kad *bütent* nebuvo vien tik iš vokiečių kalbos nusižiūrėtas žodis, tiesiog vertinys. Tai patvirtintų ir *WP* rastas *butinte* – lotyniškame sakinyje jo atitikmens nėra.

Kad tiriamasis žodis nebuvo retas to meto kalboje, rodo jo paminėjimas pirmosiose gramatikose tarp kitų nekaitomųjų kalbos dalių žodžių. Kleinas *KIG*, lakoniškai aprašęs *bütent* tarp jungtukų, nurodo aiškinamąjį jo pobūdį. Kaip tik šioje gramatikoje buvo apibrėžta ta *bütent* funkcija, kuri panašiai nurodoma ir dabar *LKG* II (1971), ²*DLKG* (1996), ⁶*DLKŽe* (2006). Sapūno ir Šulco gramatikoje (1673) jis yra tarp tvirtinimorieveiksmių, taigi šio nekaitomo žodžio vaidmuo kalboje neapsiribojo tikta jungiamąja funkcija.

⁴³ Valančė 2012, 254.

Jau XVII amžiuje atkreiptas dėmesys, kad *būtent* gali atlikti ne vieną funkciją. Ir anuomet, kaip ir dabartinėje lietuvių kalboje, jis buvo daugiareikšmis bei daugiafunkcis. Bretkūnas, dažniausiai vartojęs *būtent*, įterpdavo jį tarp daiktavardžių, kad pirmąjį tiksliau ar aiškiau nusakytų, o kiti autoriai jį reikšdavo pasakymo tikrumą arba ko nors pabrėžimą. Dabartinėje rašomojoje lietuvių kalboje *būtent* vartojamas kur kas dažniau ir gali atlikti įvairias funkcijas – nuo jungimo iki tikslinimo, eiti ir jungtuku, ir dalelyte, ir prieveiksmiu.

Šaltiniai:

- BNT – [Jonas Bretkūnas,] *NAVIAS TESTAMENTAS. Ing Lietuwifchką Liefzuwį perrafschitas. per Iana Bretkuną Labguwos Plebona. 1580*; GStA PK: XX. HA Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg, Nr. 44–51. (Faksimilinis leidimas: *NAVIAS TESTAMENTAS Ing Lietuwifchką Liefzuwį perrafschitas. per Iana Bretkuną Labguwos Plebona. 1580. DAS NEUE TESTAMENT in die litauische Sprache übersetzt von Johann Bretke, Pastor zu Labiau 1580: Faksimile der Handschrift, Band 7 und 8, Labiau i. Pr. 1580*, hrsg. von Jochen Dieter Range und Friedrich Scholz, Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 1991.)
- BP I – [Jonas Bretkūnas,] *POSTILLA Tatai efti Trumpas ir Praftas Ifchguldimas Euangeliu / fakamuii Bašniczoie Krikschczionifchkoie / nūg Aduento ik Wæliku. Per Iana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziuiie Prufūfu. Iffpaude Karaliaucziuiie Iurgis Osterbergeras. Mæta Pono 1591.* (BP I–II faksimilinis leidimas: Ona Aleknavičienė (par.), *Jono Bretkūno Postilė. Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005; BP I–II skaitmeninis tekstas, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Ona Aleknavičienė, Ričardas Petkevičius, Vytautas Zinkevičius, 1998; Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazė.)
- BP II – [Jonas Bretkūnas,] *POSTILLA tatai efti Trumpas ir Praftas Ifchguldimas Euangeliu / fakamuii Bašniczoie Krikschczionifchkoie / nūg Wæliku ik Aduento. Per Iana Bretkuna Lietuwos Plebona Karaliaucziuiie Prufūfu. Iffpaufta Karaliaucziuiie / Iurgio Osterbergero. Mæta Pono 1591.*
- BPs – [Jonas Bretkūnas,] *PSALTERAS ING LIETVWISCHKĄ LIESZVWĮ perguldytas Jano Bretkuno. Labguwos plebono Metufą Chriftaus 1580*; GStA PK: XX. HA Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg, Nr. 44–51. (Kritinis leidimas: Scholz 2002.)
- BST – [Jonas Bretkūnas,] *BIBLIA tatai efti Wiſsas Schwentas Rafchtas, Lietuwifchkai pergulditas per Janą Bretkuną Lietuwos Pleboną Karaliacziuiie [...] 1590*; GStA PK: XX. HA Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg, Nr. 44–51. (Faksimilinis leidimas: *Biblia tatai efti Wiſsas Schwentas Rafchtas, Lietuwifchkai pergulditas per Jana Bretkuną Lietuwos pleboną Karaliacziuiie 1590 Die Bibel das ist die ganze Heilige Schrift Litauisch übersetzt von Johann Bretke, Litauischer Pastor zu Königsberg 1590. Faksimile der Handschrift, Band 1, Königsberg i. Pr. 1590*, hrsg. von Friedemann Kluge, Jochen Dieter Range und Friedrich Scholz, Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 1996; *Biblia tatai efti Wiſsas Schwentas Rafchtas, Lietuwifchkai pergulditas per Janą Bretkuną Lietuwos pleboną Karaliacziuiie 1590 Die Bibel das ist die ganze Heilige Schrift Litauisch übersetzt von Johann Bretke, Litauischer Pastor zu Königsberg 1590. Faksimile der Handschrift, Band 2 und 3, Königsberg i. Pr. 1590*, hrsg. von Jochen Dieter Range und Friedrich Scholz, Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2002.)

- C I-II – CLAVIS GERMANICO-LITHVANA [po 1680]; LMAVB RS: f. 137 13–14. (Faksimilinis leidimas: *Clavis Germanico-Lithvana. Rankraštinis XVII amžiaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* 1–2, parengė Vincentas Drotvinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995–1997; 3–4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.)
- ²DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 2-as papildytas leidimas, redakcinė kolegija: J[uozas] Kruopas (atsak. redaktorius), A[ntanas] Lyberis, D[omas] Lukšys, J[onas] Paulauskas, J[uozas] Senkus, K[azys] Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1972.
- ⁶DLKŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, šeštas (trečias elektroninis) leidimas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. redaktorius), Laimutis Bilkis, Jonas Paulauskas, Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; internetinė versija, 2011 (<http://dz.lki.lt>).
- GELUMBECKAITĖ, JOLANTA (par.), 2008: *Die litauische Wolfenbütteler Postille von 1573 1. Faksimile, kritische Edition und textkritischer Apparat; 2. Einleitung, Kommentar und Register*, hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, *Wolfenbütteler Forschungen* 118.1–2, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag in Kommission.
- HP 1562 – [Niels Hemmingsen:] *POSTILLA | SEV | ENARRATIO EV-| ANGELIORVM QVAE IN | Dominicis diebus et in Feftis Sanctorum ufitate in | Ecclefijf Dei proponuntur, in gratiam pio-|rum miniftrorum Euangelij confcripta, | PER | NICOLAVM HEMMINGIVM. | PRAE-FIXA EST EIVSDEM | COMMONEFACATIO AD MI-|niftrōf uerbi de perpetuo Ecclefiae Chrifti confenfu | in doctrina & uero Dei cultu, ne opinionum uarie-|tate, & fectarum multitudine offenfi, uel | confefionem abijciant, uel fegni-|us officium faciant. | ANNO M. D. LXII. [kolofonas: VVITEBERGÆ | EXCVDEBAT IOHANNES | CRATO. | ANNO M. D. LXII.] (HAB Wolfenbüttel: C 613. 8o Helmst.) [<http://diglib.hab.de/drucke/c-613-8f-helmst/start.htm?image=00001>].*
- KIG – Danielius Kleinas, *Grammatica Litvanica*, 1653, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2011 (www.lki.lt/seniejirastai/).
- KIC – Danielius Kleinas, *Compendium Litoanico-Germanicum*, 1654, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2011 (www.lki.lt/seniejirastai/).
- KING – Danielius Kleinas, *Naujos giesmių knygos*, 1666, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vaidotas Rimša, Vytautas Zinkevičius, 2006 (www.lki.lt/seniejirastai/).
- KUDZINOWSKI, CZESLAW, 1964: *Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament 3, Indeks*, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lex – LEXICON LITHUANICUM [XVII amžiaus vidurys]; LMAVB RS: f. 137 – 10. (Dokumentinis leidimas: *Lexicon Lithuanicum. Rankraštinis XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynas*, parengė Vincentas Drotvinas, Vilnius: Mokslo, 1987.)
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* I, Vilnius: Mintis, 1968.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vit-

- kauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) (www.lkz.lt).
- LB – Luther M. Das Neue Testament Deutch. Vuittemberg. 1546. Cituojama iš: *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel* 6–8, Weimar: Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1929–1972.
- MICHELINI, GUIDO (par.), 1997: *Simono Vaišnoras 1600 metų Žemczuga Theologischka ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos.
- MICHELINI, GUIDO (par.), 2009: *D. Kleino „Naujos giesmju knygos“: tekstai ir jų šaltiniai*, Vilnius: Versus aureus.
- MT, MTP – Simonas Vaišnoras, *Žemčiūga Teologiška, Apie popiežiškąją mišią*, 1600, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Vilma Zubaitienė, Vytautas Zinkevičius, 2003 (www.lki.lt/seniejirastai/).
- PLKG – *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*, iš lotynų kalbos vertė Kazimieras Eigminas, iš vokiečių kalbos vertė Emilijus Kraštinaitis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- RG – Danielius Kleinas, Jonas Rikovijus, *Naujos pagerintos giesmių knygos*, 1685, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, 2004 (www.lki.lt/seniejirastai/).
- PPs – [Jonas Rėza,] *Der Pfalter Davids Deutch und Littawifch. PSALTERAS DOWIDO WOKISCHKAI BEI LIETUWISCHKAI. Karaliautzoje Pruffu per Lorintzu Segebadu / Mætofa Christaus 1625, X–XVIII.* (Kritinis leidimas: Scholz 2002; Jonas Rėza, *Psalteras Dovydo*, 1625, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Rainer Fecht, Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2007 [www.lki.lt/seniejirastai/]).
- Sapūno ir Šulco gramatika*, parengė Kazimieras Eigminas, Bonifacas Stundžia, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- SŠG – Kristupas Sapūnas, Teofilis Šulcas, *Compendium grammaticae Lithvanicae*, 1673, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2010 (www.lki.lt/seniejirastai/).
- ŠKS – [Baltramiejus Šulcas, Bernardas Zandenas,] *Krikščioniškas susikalbėjimas*, 1694, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2005 (www.lki.lt/seniejirastai/).
- SCHOLZ, FRIEDRICH, 2002: *Textkritische Edition der Übersetzung des Psalters in die Litauische Sprache von Johannes Bretke, Pastor zu Labiau und Königsberg i. Pr., nach der Handschrift aus dem Jahre 1580 und der überarbeiteten Fassung dieses Psalters von Johannes Rhesa, Pastor zu Königsberg i. Pr., nach dem Druck aus dem Jahre 1625 nebst der Übersetzung des Psalters in die deutsche Sprache von Martin Luther nach der Ausgabe aus dem Jahre 1545*, Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh.
- Universitas Lingvarum Litvaniae*, iš lotynų kalbos vertė ir įvadą parašė K[azimieras] Eigminas, Vilnius: Mokslas, 1981.
- WP – *Wolfenbüttelio postilė*, 1573, internetinis leidinys, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Jolanta Gelumbeckaitė, Vytautas Zinkevičius, 2008 (www.lki.lt/seniejirastai/), taip pat TITUS (<http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/wp/wp.htm>).

Literatūra:

- ALEKNAVIČIENĖ, ONA (par.), 2005: *Jono Bretkūno Postilė. Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- ²DŁKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, parengė Vytautas Ambrazas, Kazimieras Garšva, Aleksas Girdenis [ir kt.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, ²1996.
- FRAENKEL, ERNST, 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch 1*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- GAIGALAITIS, VILIUS, 1900: *Die Wolfenbütteler litauische Postillenhandschrift aus dem Jahre 1573: Inaugural-Dissertation der philosophischen Fakultät der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. zur Erlangung der Doktorwürde vorgelegt und nebst den beigefügten Thesen öffentlich verteidigt am Freitag den 22. Juni 1900 Mittags 12 Uhr. – 1900–[1903]* (www.epaveldas.lt).
- Große Konkordanz zur Lutherbibel*, Stuttgart: Calver Verlag, ³1993.
- HERMANN, EDUARD, 1926: *Litauische Studien. Eine historische Untersuchung schwachbetonter Wörter im Litauischen*, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- LKG II – *Lietuvių kalbos gramatika II*, parengė Kazys Ulvydas ir kt., Vilnius: Mintis, 1971.
- PAULASKIENĖ, ALDONA, 2006: *Pirmosios lietuvių kalbos gramatikos*, Vilnius: Gimtasis žodis.
- ULVYDAS, KAZYS, 2000 [1995]: *Lietuvių kalbos prieveiksmiai*, sudarė Elena Valiulytė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- URBAS, DOMINYKAS, 1998: *Martyno Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VALANČĖ, DANGUOLĖ, 2012: „Būtent kas yra būtent“, *Darbai ir dienos* 58, 235–255.

Danguolė Valančė

THE NON-INFLECTED WORD *BŪTENT* ‘NAMELY’
IN LITHUANIAN TEXTS OF THE 16–17TH CENTURIES

Summary

This paper is a historical study of the non-inflected word *būtent* ‘namely’ in old Lithuanian texts of the 16–17th century. The first Lithuanian grammar *Grammatica Litvanica* (1653) by Danielius Kleinas defines *būtent* as an explanatory conjunction. A later grammar by Kristupas Sapūnas and Theophil Schultz (1673) interprets it not merely as a conjunction, but also as an affirmative adverb.

Analysis of other texts of the 16–17th centuries has revealed that *būtent* was used exceptionally by the authors of Lithuania Minor and not by those of Lithuania proper. The first record of this word was found in manuscript *Wolfenbüttel Postilla* (WP; 1573) as *butinte* (a long, non-abridged form). In Lithuanian texts of the 16–17th centuries there were 72 cases of *būtent* found. Majority of them were attributed to a hand of a single author Jonas Bretkūnas – 48× in his *Postilla* (1591) and 1× in *Psalteras* (1580). Data from Bretkūnas manuscript translations of both New and Old Testament were not completely available to pro-

vide concrete numbers. In other 16–17th century Lithuanian texts 21 cases of *būtent* were spotted: 3× in grammars (in the grammars by Kleinas and by Sapūnas and Schultz, resp. 1× and 2×), 6× in manuscript dictionaries (1× *Lex* and 5× *C*), 12 in various religious writings (1× *WP*, 1× *MT*, 3× *MTP*, 3× *RPs*, 1× *KING*, 1× *RG*, 2× *ŠKS*).

In translated Lithuanian texts *būtent* was translated as an equivalent of either German *nemlich* (*BST* 4 Mo 31,8, *BNT Rom* 2,6–7, *BPs* 122,4, *RPs* 122,4, *RPs* 84,4, *RPs* 106,7, *MTP* 6r₁₂, *MTP* 14r₁₀, *MTP* 33v₁₇, *C I* 241₂₂, *C II* 125_{19–21}, *C II* 200₁₇, *C II* 863₂₅, *KING* 281₁₄, *RG* 198₁, *ŠKS* 19₁₃, *ŠKS* 63₃) or Latin *praesertim* (*MT* 99v₁₉). In all, translations provide 18 cases of *būtent*. Bretkūnas was quite a creative translator, since along with *būtent* he also often exploited *nun* and *tatai* as equivalents of *nemlich*, or simply avoided any direct translation. In Bretkūnas's original (not translated) work *Postilla*, however, the case of *būtent* was even more frequent (48×). Thus, *būtent* was not just a loan-translation, but a word functioning in original text as well.

The analysis has revealed that *būtent* was most frequently used in the middle position of a sentence, between nouns, to concretise the meaning of the first, more generic noun—this was one of the most typical positions of *būtent* in Bretkūnas's *Postilla*. In translations of religious texts Simonas Vaišnoras, Jonas Rėza, and others typically strictly followed the primary source; *būtent* either imparted certitude (assertion) to their sentences or was used for emphasis.

Both in the early writings of Lithuania Minor and in contemporary Lithuanian *būtent* was / is a polysemous and polyfunctional non-inflected word.

DANGUOLĖ VALANČĖ
Vytauto Didžiojo universitetas
S. Daukanto g. 25–301
LT-44249 Kaunas, Lietuva
el. p.: d.valance@hmf.vdu.lt

Gauta 2013 m. lapkričio 17 d.